Д67 2674р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ДОНІК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 372.671

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ХІМІЇ В ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

13.00.02 – теорія та методика навчання (хімія)

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ

100207778

Київ – 2008

5827

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Ярошенко Ольга Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, професор кафедри
теорії та методики навчання
природничо-географічних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Чайченко Надія Натанівна,
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, завідувач кафедри методики початкової та природничо-математичної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Грабовий Андрій Кирилович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, професор кафедри
органічної хімії

Захист відбудеться 13 червня 2008 р. о 16^{30} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.11 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «12» травня 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради О.А. Цуруль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI сторіччі одним із пріоритетних напрямів удосконалення освітньої системи визначила „оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу"[1]. Сучасний стан розвитку хімічної науки та теорії і методики навчання хімії висувають підвищені вимоги до оновлення змісту хімічної освіти, удосконалення програм і підручників, доповнення навчальної літератури посібниками, призначеними розвивати в учнів інтерес до хімії, проведення інтеграції та диференціації знань, формування у школярів цілісних знань про хімічні явища і роль хімії. Відтак вагомого значення набуває врахування досвіду минулого щодо формування змісту середньої освіти, його провідних ідей, які пройшли перевірку часом у шкільному навчанні. При цьому є потреба з'ясувати принципи побудови змісту, здійснити аналіз його структури, визначити місце навчального предмета у цілісному навчально-виховному процесі.

Для вирішення таких завдань і визначення перспектив подальшого розвитку шкільної хімічної освіти важливими є ретельний аналіз історичного досвіду формування змісту цього предмета. Постала необхідність з'ясувати, наскільки важливим в історії формування змісту шкільного курсу хімії в Україні був період із 60-х рр. XIX ст. до початку 60-х рр. XX ст., протягом якого розрізнені відомості про речовини і хімічні явища, що вивчалися учнями в курсі природознавства та фізики, сформувалися у самостійний навчальний предмет загальноосвітньої школи із притаманною йому логічною завершеністю завдяки побудові змісту на основі періодичної системи Д.І. Менделєєва і теорії хімічної будови органічних речовин О.М. Бутлерова.

Аналіз літературних джерел показав, що зміст та структура шкільної хімічної освіти, форми і методи викладання хімії у школі були предметом вивчення російських учених у галузі теорії і методики навчання хімії. Зокрема, К.Я. Парменов досліджував основні етапи становлення хімії в російській дореволюційній і радянській основній школі та реалізацію методичних ідей у галузі викладання цього предмета. Л.О. Цвєтков виявив основні тенденції розвитку змісту шкільного предмета хімії в радянській школі. П.І. Лерх та П.І. Каган розглянули окремі аспекти методики викладання хімії в російській дорадянській школі. Вагомим є внесок у дослідження цієї проблеми наукової школи Н.М. Буринської. Зокрема, вона обґрунтувала основи реалізації політехнічного принципу навчання хімії в 50-х – 80-х рр. XX ст.; Л.П. Величко з'ясувала теоретичні і

---

[1] Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Освіта України. – 2002. – 23 квітня (№ 33). – С. 4.

практичні питання навчання органічної хімії у загальноосвітніх навчальних закладах; Н.Н. Чайченко висвітлила процес формування в учнів теоретичних знань з основ хімії; О.Г. Ярошенко розробила дидактичну концепцію групової навчальної діяльності школярів та створила технологію навчання у складі малих груп та ін.

Формування змісту шкільного курсу хімії і методика його викладання тісно пов'язані з розвитком освіти і педагогіки загалом. Тому для дослідження проблеми формування змісту навчання учнів хімії зазначеного періоду неабияке значення мають праці в галузі педагогічної думки М.С. Гриценка, П.І. Дроб'язка, В.В. Краєвського, В.С. Ледньова, І.Я. Лернера, В.В. Пилипчука, О.І. Пометун, М.М. Скаткіна, Б.М. Ступарика, О.В. Сухомлинської, Г.І. Ясницького та ін.

Практичний інтерес становлять дослідження Л.В. Кузьмич, В.М. Масюка, Л.І. Мельничук, Т.А. Самоплавської, М.М. Скиби, Н.Л. Сосницької, присвячені питанням формування змісту шкільних предметів математики, історії, географії, фізики, біології в українській школі.

Аналіз історико-педагогічної і методичної літератури, періодичних видань та дисертаційних праць засвідчує, що в доробку українських учених у галузі теорії і методики навчання хімії є значні здобутки, які стосуються змісту та методики навчання учнів хімії у пострадянський період, проте відсутні цілісні дослідження проблеми становлення, формування та розвитку змісту шкільної хімічної освіти в Україні у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст. Водночас зміни у системі освіти України детермінують потребу у з'ясуванні загальних засад конструювання змісту шкільного курсу хімії у минулі роки. Пояснюється це, по-перше, тим, що хімія, як навчальний предмет, є елементом системи освіти, а будь-яка система освіти – це продукт історії, що існує в певному культурному й соціальному контексті і при зміні загального контексту існування системи освіти змінюється і зміст навчального предмета; по-друге, історичний підхід до проблеми побудови змісту шкільного курсу хімії передбачає необхідність проведення аналізу історії його становлення і розвитку в Україні.

Недостатнє вивчення проблеми становлення і розвитку змісту шкільного курсу хімії в Україні та потреба у використанні досвіду історичного розвитку курсу хімії з метою його подальшого вдосконалення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження ***„Формування змісту шкільного курсу хімії в освітній системі України"***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики навчання

природничо-географічних дисциплін Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова з теми "Удосконалення змісту, прийомів і методів природничо-географічної освіти у вищій педагогічній і середній школі". Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 4 від 30.11.2006 р.) та погоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 10 від 26.12.2006 р.).

Об'єкт дослідження – шкільна хімічна освіта в Україні у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст.

Предмет дослідження – зміст шкільного курсу хімії в освітній системі України та його розкриття у навчальній літературі для учнів у 60-х рр. XIX ст. – на початку 60-х рр. XX ст.

Мета дослідження полягає у виявленні основних чинників і періодів формування змісту шкільного курсу хімії в Україні у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст. та з'ясуванні особливостей його відображення у шкільних підручниках і навчальних посібниках.

Мета дослідження визначила його конкретні **завдання** та логічну послідовність їх розв'язання:

1. На основі історико-логічного підходу до аналізу педагогічних процесів визначити чинники та періоди формування змісту шкільного курсу хімії впродовж 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст.

2. На підставі загальнодидактичних підходів до формування змісту середньої освіти з'ясувати зміст і обсяг предметних знань із хімії в освітній системі України у досліджуваний період.

3. Дослідити відображення змісту курсу хімії у шкільних підручниках 60-х рр. XIX – початку 60-х рр. XX ст.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є теорія наукового пізнання, діалектичний підхід до аналізу педагогічної діяльності і методичної спадщини, теоретичні положення про зв'язок історії та сучасності, історико-логічний підхід до аналізу педагогічних процесів, дидактичних і методичних ідей, а також загально-дидактичні підходи до формування змісту середньої освіти.

Для розв'язання поставлених завдань були використані такі **методи** дослідження:

– аналіз проблеми на основі вивчення методологічної й історико-педагогічної літератури, навчально-методичного забезпечення процесу викладання хімії у школі (навчальних планів, програм та підручників із хімії, методичних посібників, науково-методичної літератури, періодичних видань) дозволив з'ясувати зміст і обсяг предметних знань із

хімії в освітній системі України у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст.;

– хронологічний метод, побудований на єдності історичного і логічного, що дало змогу дослідити процес формування змісту шкільного курсу хімії в Україні в динаміці, змінах і часовій послідовності впродовж сторічного періоду;

– історико-системний метод, за допомогою якого вивчався вплив освітніх реформ, хімічної науки та методики викладання хімії на розвиток змісту шкільного курсу хімії;

– діахронічний метод, який дозволив вивчити суспільні чинники розвитку курсу хімії в різні історичні періоди;

– історико-порівняльний метод забезпечив можливість розгляду специфіки становлення та розвитку шкільного курсу хімії в різні періоди;

– синхронічний метод, за допомогою якого визначено загальні тенденції розвитку шкільного курсу хімії й здійснено вивчення та узагальнення педагогічного досвіду;

– історико-типологічний метод, що дав змогу виявити спільні риси та виділити подібні етапи в розвитку змісту курсу хімії у середній школі у досліджуваний період;

– узагальнення отриманих результатів.

Організація дослідження. Дослідження тривало з 2004 до 2008 рр. й включало три етапи.

На **першому етапі** (2004–2005 рр.) здійснювалася системна пошукова робота, визначалися і конкретизувалися об'єкт, предмет і методи дослідження, уточнювалася джерелознавча база.

На **другому етапі** (2005–2006 рр.) аналізувалася історико-педагогічна і науково-методична література, архівні матеріали з питань розвитку системи освіти в Україні, формування змісту шкільного курсу хімії, його розкриття в навчальній літературі.

На **третьому етапі** (2007–2008 рр.) проводився аналіз одержаних результатів, формулювалися і теоретично узагальнювалися висновки, а також літературно оформлялися рукописи дисертації та автореферату.

Джерельну базу дисертації складають історико-педагогічна література (підручники, навчальні плани та програми з хімії, збірники наукових праць, колективні монографії та праці відомих дидактів і методистів досліджуваного періоду); методична література (методичні посібники та збірники, інструктивно-методичні листи); періодичні видання, автореферати та рукописи дисертацій. У процесі роботи над дисертацією використано матеріали архівних фондів Державної наукової педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, Педагогічного музею АПН України, Національної бібліотеки України

імені В.І. Вернадського, фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву м. Києва, Національної парламентської бібліотеки України, а також бібліотеки НПУ імені М.П. Драгоманова, Російської державної бібліотеки (м. Москва) та Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург).

Було використано законодавчі та нормативні акти в галузі освіти 60-х рр. XIX – початку 60-х рр. XX ст.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів. *Вперше здійснено* системний аналіз формування шкільного курсу хімії в Україні впродовж 60-х рр. XIX ст. – початку 60-х рр. XX ст., на підставі якого виявлено чинники його формування (соціально-економічні, суспільно-політичні, освітні, педагогічні, рівень розвитку хімічної науки); розкрито особливості формування шкільного курсу хімії в Україні протягом вищезазначеного столітнього проміжку часу, які покладено в основу його періодизації: І-й період (1860-ті рр. – 1919 р.) – від розрізнених відомостей про речовини та їх властивості, включених до змісту курсів природознавства і фізики, до програм із хімії для окремих типів загальноосвітніх закладів; ІІ-й період (1920-ті рр. – 1932 р.) – від пошуків місця хімічних знань в єдиній трудовій школі до їх реалізації в навчальному процесі за комплексно-проектної системи навчання; ІІІ-й період (1933 р. – початок 60-х рр. XX ст.) – від запровадження стабільної програми з хімії до набуття нею логічної завершеності щодо формування змісту хімічних знань, необхідних для базової підготовки учнів загальноосвітньої школи та до профілізації.

Уточнено особливості відображення змісту шкільного курсу хімії у підручниках і навчальних посібниках та з'ясовано їх провідну роль у його реалізації в навчальному процесі у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст.

Дістала подальшого розвитку методика навчання хімії завдяки розкриттю ролі у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст. дослідницького методу, практичної спрямованості навчання учнів хімії, учнівського експерименту у реалізації змісту шкільного курсу хімії.

У науковий обіг уведено маловідомі факти про діяльність щодо формування змісту шкільного курсу хімії українських учених і педагогів С.І. Синегуба, М.М. Володкевича, Є.С. Хотинського, О.І. Астахова, С.Я. Раскіна, О.М. Руська та Г.М. Ніколаєвої.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження знайшли відображення у змісті лекцій та практичних занять із методики навчання хімії для студентів вищих навчальних закладів. Використання історичного досвіду стосовно питань формування змісту і структури шкільного курсу хімії, вдосконалення підручника як засобу

навчання учнів сприяло реалізації принципу історизму у підготовці майбутніх учителів хімії, збагаченню їхніх знань із теоретичних питань методики викладання хімії, формуванню інтересу до методики навчання хімії як науки.

Основні результати дисертаційного дослідження можуть бути використані розробниками програм, авторами шкільних підручників із метою формування змісту шкільного курсу хімії на сучасному етапі вдосконалення середньої освіти, викладачами теорії і методики навчання хімії при підготовці лекцій та спецкурсів. Отримані висновки відкривають можливості до подальшого дослідження історії формування змісту шкільного предмета хімії і методики його навчання в Україні.

Результати дослідження **впроваджені** в НПУ імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/2151 від 28.12.2007 р.), Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка (довідка № 01-12/29 від 22.02.2008 р.), Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/92 від 27.12.2007 р.), Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (довідка № 01-08/353 від 28.01.2008 р.), Київському міському педагогічному університеті імені Б.Д. Грінченка (довідка № 07/105 від 30.05.2007 р.).

Особистий внесок здобувача. У спільній з О.Г. Ярошенко статті „Перехід до стабільного підручника з хімії в Українській РСР та його вдосконалення (1933–1959 рр.)" автору належить аналіз питань реалізації вимог програм із хімії у шкільних підручниках у зазначені роки.

Вірогідність і надійність результатів дослідження підтверджується системним підходом до розв'язання проблеми дослідження, використанням різних методів наукового дослідження, адекватних до його цілей та завдань, порівняльним аналізом підручників та програм у різні періоди формування змісту шкільного курсу хімії.

Апробація та впровадження результатів дослідження відбувались шляхом оприлюднення їх на *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: „Хімічна освіта в контексті Болонського процесу: стан і перспективи" (Київ, 2006), „Проблеми якості природничої педагогічної освіти. XIII Каришинські читання" (Полтава, 2006), „Новаторські навчально-виховні заклади в історії розвитку освіти в Україні" (Житомир, 2007), „Актуальні питання історії науки і техніки" (Полтава, 2007), „В.О. Сухомлинський та сучасність: полікультурність освіти та педагогічної науки" (Сімферополь, 2007); *звітно-науковій конференції* викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова „Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету" (Київ, 2007). Хід та результати дослідження на

різних його етапах доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методики навчання природничо-географічних дисциплін Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2005–2007 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображені у 12 публікаціях (одна у співавторстві), з яких 8 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України з педагогічних наук, 4 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, що включає 378 найменувань, 10 додатків. Основний зміст роботи розкрито на 197 сторінках тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обгрунтовано актуальність теми дослідження і визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання; розкрито вихідні методологічні положення і методи дослідження; сформульовано наукову новизну, практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію і впровадження основних результатів дослідження.

У першому розділі **„Зміст і структура курсу хімії в основній школі України (60-ті рр. XIX – початок 60-х рр. XX ст.)"** виявлено чинники і визначено періоди формування змісту шкільного курсу хімії впродовж столітнього відрізку часу, починаючи з 60-х рр. XIX ст., розкрито результати історико-теоретичного аналізу зазначеної проблеми та аналізу програм із хімії як основних документів, що визначають зміст шкільного курсу хімії.

Аналіз наукового доробку попередників дозволив з'ясувати, що основними чинниками формування змісту шкільного курсу хімії у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. були розвиток фундаментальної хімічної науки та її відображення у змісті шкільної хімічної освіти, щонайперше досягнень видатних хіміків Д.І. Менделєєва й О.М. Бутлерова; науково-технічний прогрес, який у свою чергу визначав зміст і структуру професійної підготовки, а, отже, впливав на зміст і структуру хімічної освіти у плані соціального замовлення (зокрема, реалізовувався принцип політехнічного навчання); вплив педагогічних і методичних ідей російських, українських та зарубіжних учених.

Суттєвий вплив на формування змісту справили характер і розвиток виробничих відносин, політичний устрій і суспільна ідеологія, урядова політика у сфері освіти, структура освітньої системи та навчальних закладів, форми організації навчально-виховного процесу, досвід навчання хімії.

На основі вказаних чинників ми виділили такі періоди формування змісту шкільного курсу хімії протягом 60-х рр. XIX – початку 60-х рр. XX ст.:

• 60-ті рр. XIX ст. – 1919 р. – становлення самостійного систематичного як за змістом, так і за методикою викладання шкільного курсу хімії у закладах, де загальноосвітня підготовка поєднувалася з професійною (комерційні і реальні училища та кадетські корпуси);

• 20-ті рр. XX ст. – 1932 р. – докорінна зміна змісту та методів навчання хімії, яка викладалася в усіх загальноосвітніх школах, нові підходи до побудови шкільних програм в умовах існування комплексної системи навчання, позбавлення хімічних знань цілісності й логіки, запровадження активних методів навчання хімії, що поєднувалися з життям і виробництвом;

• 1933 р. – початок 60-х рр. XX ст. – утвердження хімії як цілісного шкільного курсу, в основу якого покладено принцип систематичності побудови змісту; формування курсу хімії як самостійного шкільного навчального предмета з притаманною йому логічною довершеністю завдяки базуванню змісту на періодичній системі Д.І. Менделєєва і теорії хімічної будови органічних речовин О.М. Бутлерова; перехід від „школи навчання" з домінуванням авторитарного напряму в педагогіці у 30–40-х рр. XX ст. до „школи праці", до політехнічного навчання як провідного компонента шкільної хімічної освіти.

Саме впродовж 60-х рр. XIX – початку XX ст. зміст шкільного курсу хімії пройшов складний шлях формування від розрізнених відомостей про речовини і хімічні явища, які вивчалися учнями в курсі природознавства та фізики, до утвердження як завершеного самостійного навчального предмета, в якому був накопичений достатній потенціал наукових і методичних знань, необхідних для базової підготовки учнів загальноосвітньої школи за стабільною програмою. Із середини 60-х рр. XX ст. формування змісту шкільного курсу хімії відбувалося в умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, реформування всієї загальноосвітньої системи, нарощування обсягу навчальної інформації, відповідно у школах вводилися нові навчальні плани і програми, які передбачали поглиблене та профільне навчання і були зорієнтовані на продовження його у вищих навчальних закладах.

У *І-й період*, як ми з'ясували, хімія в загальноосвітній школі України, що була складовою загальноросійської, мала відносно стійкі позиції, що залежало в першу чергу від урядової політики в галузі освіти, вимог економічного розвитку країни та розвитку хімії як науки. Зміст хімії як самостійного шкільного курсу формувався в комерційних і реальних училищах та кадетських корпусах, в яких загальноосвітня підготовка

поєднувалася з професійною, а умови викладання були менш консервативні, ніж у гімназіях. У цей період було розроблено низку програм, досвід створення яких використано в 30-х рр. XX ст. при розробці стабільної програми, в якій хімічні знання будувалися за принципом систематичності. Уже на початку XX ст. російські й українські педагоги-хіміки та вчителі, не заперечуючи важливості накопичення учнями конкретних уявлень про речовини і явища, важливого значення надавали теоретичним узагальненням хімічних знань, систематичному вивченню на основі періодичної системи Д.І. Менделєєва. У цей час українськими науковцями і педагогами-новаторами М.М. Володкевичем і С.І. Синегубом розв'язувалися такі важливі методичні проблеми, як співвідношення між теоретичним матеріалом і питаннями практичного його застосування, доцільність хімічної мови на початку вивчення хімії у школі, характер і зміст практичних робіт учнів, широке впровадження шкільного хімічного експерименту.

При узагальненні результатів аналізу навчальних планів та програм 20-х – початку 30-х рр. XX ст. ми дійшли висновку, що *II-й період* був часом пошуку нового змісту, форм і методів викладання хімії як обов'язкового шкільного предмета, коли суспільні процеси прямо впливали на зміст програм, які були орієнтовними і нестабільними. На початку 1920-х рр., спираючись на розроблені у Наркомосі УСРР програми, працівники місцевих органів народної освіти, учителі мали право вносити до них зміни, а в окремих випадках істотно їх коригували.

Широке впровадження в Україні з середини 20-х рр. XX ст. у шкільну практику ідей педоцентричної теорії було реалізоване у комплексній системі навчання, яка передбачала відмову від систематичної побудови курсу хімії. Як було з'ясовано, навчальний матеріал розміщувався в послідовності, яка визначалася комплексними темами, що будувалися за виробничо-трудовим, громадсько-політичним та краєзнавчим принципами. В основу вивчення хімії було покладено індуктивний підхід та так звану лабораторну проробку матеріалу, а обсяг теоретичних відомостей, які учні вивчали здебільшого самостійно, визначався можливостями останньої. Із кінця 20-х рр. XX ст. хімія вивчалась за комплексно-проектною системою – у процесі виконання учнями завдань-проектів, коли основний зміст навчання передбачав не засвоєння системи хімічних знань, а поверхове ознайомлення з хімічними процесами, характерними для основних галузей виробництва, та процесами, які здійснювались на тому підприємстві, поблизу якого перебувала школа. У програмах переважали матеріали про горіння палива, виплавку металу, виробництво добрив, будівельних матеріалів та ін.

Головну ваду навчання хімії за комплексних і комплексно-проектних програм убачаємо у відсутності наукової систематики, коли безсистемно, хаотично запроваджувалися нові терміни і поняття, була відсутня опора на провідні теорії, здебільшого не використовувалися хімічні формули і рівняння, не вивчався періодичний закон. Програми складалися у двох варіантах – для сільських та міських шкіл, які істотно різнилися між собою і були уніфіковані лише на початку 1930-х рр. У результаті зв'язки між знанням і навколишньою дійсністю, заради яких і були започатковані такі програми, виявилися штучними, що руйнувало логіку побудови шкільного курсу хімії, значно знижувався теоретичний рівень знань учнів із хімії, а це, у свою чергу, не відповідало вимогам розвитку промисловості і сільського господарства в УСРР на той час. Позитивним у змісті хімії у другій половині 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. було зосередження навчального матеріалу на явищах природи і діяльності людини, посилення зв'язку школи із виробництвом, зростання ролі пізнавальної самостійності учнів, упровадження активних методів навчання, широке використання дослідницького підходу до вивчення хімічних явищ, хімічного експерименту і практичних занять, навчально-екскурсійна робота.

III-й період, коли у школах України починається відлік викладання хімії як цілісного, систематичного курсу, був започаткований постановами ЦК ВКП(б) початку 30-х рр. XX ст., які стосувалися вдосконалення роботи загальноосвітньої школи, тим самим визначили якісно новий підхід до формування змісту шкільного курсу хімії. Із цього часу за основу побудови шкільного курсу хімії беруться принципи систематичності, поєднання фактичного і теоретичного навчального матеріалу. При цьому провідна роль відводилася атомно-молекулярному вченню, періодичному закону і теорії хімічної будови, установлювалася логічна послідовність вивчення неорганічної й органічної хімії, а хімічний експеримент доповнювався практичними заняттями. Водночас на уроках хімії учнів продовжували знайомили з науковими основами тогочасних хімічних виробництв, навчання хімії спрямовувалося на політехнічну підготовку випускників шкіл.

Характерною рисою цього періоду щодо побудови всього курсу як неорганічної, так і органічної хімії, був найтісніший зв'язок емпіричного і теоретичного матеріалу. У 50-х рр. XX ст. учні почали знайомитися з основними теоретичними положеннями вже на самому початку курсу. На початок 60-х рр. XX ст. стабільна програма досить чітко визначала як освітньо-виховні завдання, так і сам конкретний зміст навчального курсу хімії. Його основу становили перш за все теоретичні питання: атомно-молекулярне вчення, вчення про хімічні елементи та їх найважливіших

представників, періодичний закон і періодична система хімічних елементів Д.І. Менделєєва, будова атомів. До теоретичної частини основ курсу належали і такі питання, як класифікація неорганічних та органічних сполук, вчення про розчини, основи теорії електролітичної дисоціації, які значною мірою визначали зміст конкретного матеріалу. З усього розмаїття природних і штучно одержаних речовин до шкільного курсу хімії включалися ті, що були необхідні для з'ясування основних понять і законів хімії, мали найбільше практичне значення у промисловості і сільському господарстві та були доступними у вивченні і використанні (вода, повітря, залізо, алюміній, мінеральні добрива, каучук та ін.). До основ хімії належав і матеріал міжпредметного характеру, необхідний для успішного вивчення фізики, ботаніки, фізіології та інших, безпосередньо пов'язаних із хімією, навчальних предметів.

У другому розділі **„Відображення змісту шкільного курсу хімії в навчальній літературі досліджуваного періоду"** на основі історико-педагогічного аналізу підручникотворення з хімії з'ясовано роль підручників і навчальних посібників у реалізації змісту шкільного курсу хімії в навчальному процесі з 60-х рр. XIX ст. до початку 60-х рр. XX ст., виявлено найбільш поширену навчальну літературу з хімії та з'ясовано її відповідність програмам.

Як показало дослідження, з 1860-х рр. до 1919 р., не зважаючи на те, що хімія як навчальний предмет вивчалася не у всіх середніх школах України, навчання учнів хімії здійснювалося з використанням значної кількості відповідних підручників і посібників, які вирізнялися за своїм змістом, структурою, методичним апаратом, поліграфічним виконанням, а також за різними варіаціями у послідовності викладу матеріалу. Така поліваріантність багато у чому зумовлювалась тим, що в реальних і комерційних училищах, кадетських корпусах на вивчення хімії відводилася різна кількість годин. Це здебільшого визначало структуру і зміст підручника з хімії, а хімічні відомості, що вивчалися в чоловічих і жіночих гімназіях у курсі фізики як окремий розділ, відповідно містилися у підручниках із фізики.

Аналіз показав, що характерною рисою багатьох шкільних підручників із хімії дорадянського періоду, насамперед таких авторів, як І.М. Кукулеско, Г.М. Григор'єв, С.І. Ковалевський, В.С. Смирнов, був їх високий як на свій час науково-методичний рівень. Їх основу становив періодичний закон Д.І. Менделєєва і теорія будови органічних сполук О.М. Бутлерова, початкові поняття хімії спиралися на атомно-молекулярне вчення, значна увага приділялася структурній теорії, при цьому робилися спроби виведення структурних формул речовин, що

вивчалися, встановлення генетичних зв'язків між різними класами органічних сполук та ін.

У дослідженні з'ясовано, що в історії розвитку підручника з хімії для середньої школи період 20-х – початку 30-х рр. XX ст. характеризувався постійним пошуком нових моделей підручника, дидактичних і методичних принципів побудови навчальної літератури з хімії для учнів. Водночас гостро критикувалися, визнавалися неприйнятними для нових освітніх цілей шкільні підручники, які були до цього основним засобом навчання хімії в дожовтневій школі. Тому від них відмовилися на користь, насамперед, робочих книг. Порівняно з дореволюційними підручниками, їх перевагу вбачаємо у детальному описі дослідів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності школярів і розвиток у них практичних навичок. У багатьох таких книгах подавалися таблиці і малюнки, списки приладів і реактивів для проведення робіт, короткі методичні й організаційні вказівки для учнів і вчителів. Водночас вони не були спрямовані на формування систематичних знань з основ хімії. У зв'язку із цим залишалась недостатньо реалізованою інформативна функція навчання хімії, втратили своє значення функції систематизації і контролю. Вадою більшості підручників, виданих у цей час, було те, що, виходячи з позицій комплексної системи навчання, вони за своїм змістом відставали від рівня розвитку науки, не завжди відповідали віковим особливостям учнів, містили помилки методологічного характеру, у багатьох випадках вирізнялися схематичним і спрощеним характером викладу матеріалу, перенасиченістю фактами та термінами. Цей вид навчальної літератури вирізнявся відсутністю завдань та запитань для повторення і закріплення вивченого матеріалу, а там, де вони були (зазвичай після кожного розділу), переважали в основному завдання репродуктивного, а не проблемного, пошукового характеру.

На підставі здійсненого аналізу було зроблено висновок, що робочі книги з хімії хоча й були спробою пов'язати теорію і практику, привчити учнів до самостійної роботи, наблизити хімічні знання до життя, проте цілісно не розкривали змісту навчального предмета, повідомляючи лише фрагменти не пов'язаних між собою знань.

Запроваджена у 1933 р. шкільна програма з хімії змінила підходи до підручникотворення – навчальна література призначалась для тривалого користування, зросла роль підручника як основного засобу навчання цього предмета у школі. Із цього часу він в основному призначався для домашньої роботи, для повторення і закріплення пройденого матеріалу, а тому його навчальний матеріал набував статусу нормативного, обов'язкового для засвоєння. Як пріоритетні серед інших функцій підручника з хімії виділялися функції самоосвіти і контролю.

У дослідженні з'ясовано, що у другій половині 40-х – на початку 60-х рр. XX ст. проблема шкільного підручника з хімії продовжувала розв'язуватися як у теоретичному, так і в практичному плані. Завдяки науково-методичному опрацюванню її широким колом учених, методистів та вчителів-практиків створювалися навчально-методичні посібники. Характерними рисами шкільного підручника став систематичний виклад знань із хімії, призначених для засвоєння, його текст відображав розвиток хімічної науки і він загалом відповідав віковим особливостям учнів. Підручники з хімії містили додатковий текст, а також позатекстові компоненти (апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування). Загальною тенденцією в їх розвитку було якісне підвищення наукового рівня викладу навчального матеріалу одночасно з дотриманням принципу доступності. У більшості підручників із хімії виклад матеріалу здійснювався в основному за дедуктивним принципом. У школах УРСР використовувалися не лише підручники російських авторів, а й українських – Є.С. Хотинського (перша половина 1930-х рр.), О.І. Астахова, С.Я. Раскіна, О.М. Руська, Г.М. Ніколаєвої (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.). Їх підручники відзначалися систематичним викладом відомостей з хімії, зв'язком з виробничою практикою.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування і запропоновано вирішення наукової проблеми формування змісту шкільного курсу хімії в освітній системі України у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст., що полягає у виявленні основних чинників і періодів його формування та з'ясуванні особливостей відображення курсу хімії у шкільних підручниках і навчальних посібниках.

Теоретичний аналіз проблеми й узагальнення його результатів дають змогу зробити такі висновки:

На всіх етапах розвитку суспільства зміст шкільного курсу хімії зазнавав якісних змін під впливом різних чинників: характеру і рівня розвитку виробничих відносин, політичного устрою і суспільної ідеології, урядової політики у сфері освіти, структури освітньої системи та навчальних закладів, форми організації навчально-виховного процесу, розвитку хімічної науки, її зв'язку з іншими науками про природу, розвитку науково-технічного прогресу, культури, педагогічних ідей, дидактичних і методичних підходів до реалізації конкретного змісту, практики навчання хімії. Було з'ясовано, що 60-ті рр. XIX – початок 60-х рр. XX ст. є тим відрізком часу, за яким зміст шкільного курсу хімії сформувався під впливом вищезазначених чинників як систематичний, обов'язковий шкільний навчальний предмет. У дисертаційному

досліджені виокремлено такі основні періоди формування змісту шкільного курсу хімії протягом вказаного часу:

• 60-ті рр. XIX ст. – 1919 р. – перехід від вивчення початкових відомостей із хімії як окремого розділу курсу фізики до самостійного навчального предмета в тих закладах, де загальноосвітня підготовка поєднувалася з професійною (комерційні і реальні училища, кадетські корпуси);

• 20-ті рр. XX ст. – 1932 р. – докорінна зміна змісту та методів викладання хімії, нові підходи до побудови шкільних програм в умовах існування комплексної системи навчання, відхід від наукової систематики у вивченні хімії, коли знання були позбавлені цілісності й хімічної логіки, запровадження активних методів навчання хімії, що поєднувалися з життям і виробництвом;

• 1933 р. – початок 60-х рр. XX ст. – перехід до навчання хімії за стабільними програмами, за основу яких взято принцип систематичності побудови змісту курсу хімії як самостійного шкільного навчального предмета з притаманною йому логічною довершеністю завдяки базуванню змісту на періодичній системі Д.І. Менделєєва і теорії хімічної будови органічних речовин О.М. Бутлерова, відмові від „школи навчання" з домінуванням авторитарного напряму в педагогіці і перехід до „школи праці", до політехнічного навчання як провідного компонента шкільної хімічної освіти.

У І-й період (60-ті рр. XIX – 1919 р.) найбільший влив на формування змісту шкільного курсу хімії справили становлення капіталістичних відносин в економіці, розвиток хімії як науки, урядова політики в галузі освіти. Для ІІ-го періоду (20-ті рр. XX ст. – 1932 р.) характерні докорінна зміна соціально-економічних відносин у суспільстві, нові підходи до організації шкільного навчально-виховного процесу, широке впровадження у шкільну практику ідей педоцентричної теорії, які реалізовувались у комплексних і комплексно-проектних програмах. ІІІ-й період (1933 р. – початок 60-х рр. XX ст.) характеризувався освітньою політикою уряду, згідно з якою в 1930-х рр. було кардинально реформовано структуру шкільної освіти; розвитком виробництва, у цілому науково-технічного прогресу; потребою подальшого вдосконалення всієї освітньої системи, виходячи з принципу її політехнізації.

На основі аналізу наукових і архівних джерел було доведено, що вже до 1919 р. у цілому склалися підходи до формування змісту курсу хімії в тогочасній основній школі, у програмах поряд із накопиченням конкретних уявлень про речовини і явища важливе значення надавалося теоретичним узагальненням хімічних знань. Чимало з програм передбачали систематичне вивчення хімії на основі періодичної системи

Д.І. Менделєєва. Серед новаторів, які заклали основи змісту курсу хімії, були й українські педагоги М.М. Володкевич і С.І. Синегуб.

Аналіз характерних для ІІ-го періоду комплексних програм засвідчив, що за такої системи вивчення хімії посилювався зв'язок учнів із виробництвом і практичним життям, розширювалися можливості їх самостійної роботи, впроваджувалися активні методи навчання, широко використовувався хімічний експеримент. Проте хімічні знання не забезпечувалися необхідним теоретичним підґрунтям, що ставало на заваді належному засвоєнню навчального матеріалу та міцності і ґрунтовності хімічних знань школярів.

Було доведено, що стабільні шкільні програми з хімії, започатковані в 1933 р. за вказівкою центру у школах України, з їх подальшим удосконаленням досить чітко відображали освітньо-виховні завдання щодо змісту навчального курсу хімії, встановлювали тісний зв'язок конкретного і теоретичного матеріалу, логічну послідовність курсів неорганічної й органічної хімії, передбачали при викладанні хімії використання як демонстраційних дослідів, так і практичних занять самих учнів, які ознайомлювали їх із науковими основами тогочасних хімічних виробництв, встановлювали міжпредметні зв'язки, сприяли політехнічній підготовці на основі наукової систематики. На початок 1960-х рр. основу змісту шкільної програми з хімії становили перш за все теоретичні питання.

Порівняльний аналіз підручників указує на те, що в Україні в останній третині XIX – на початку XX ст. у загальноосвітніх закладах використовувалися підручники і посібники з хімії різні за змістом, структурою і методичним апаратом, у більшості з них початкові поняття хімії спиралися на атомно-молекулярне вчення, приділялася увага структурній теорії органічних сполук.

Результатом пошуку нових моделей підручника, дидактичних і методичних принципів побудови такої навчальної літератури у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. стали, насамперед, робочі книги. Хоча вони сприяли активізації пізнавальної діяльності школярів, розвитку практичних навичок, проте не забезпечували систематичності знань з основ хімії, здебільшого вирізнялися схематичним і спрощеним характером викладу матеріалу, перевагою завдань та запитань репродуктивного характеру. Серед українських авторів навчальної літератури у цей період плідно працював Є.С. Хотинський, який підготував кілька підручників, видав чимало брошур із хімії для самоосвіти учнів.

Доведено, що із запровадженням на початку 30-х рр. XX ст. стабільної шкільної програми з хімії кардинально змінився характер підручників, які

використовувались у школі протягом тривалого часу і перевидавалися без істотних змін. Із цього часу підвищується роль підручників як основного засобу навчання хімії у школі, а їх матеріал набуває статусу нормативного, обов'язкового для засвоєння. Завдяки науково-методичному опрацюванню проблеми шкільного підручника з хімії широким колом українських учених, методистів, учителів-практиків (О.І. Астахов, С.Я. Раскін, О.М. Русько, Г.М. Ніколаєва та ін.), його характерними рисами стають систематичний виклад відомостей із хімії, якісне підвищення наукового світоглядного рівня викладу навчального матеріалу з дотриманням принципу доступності.

Проведене дослідження дозволило виокремити нові проблеми, які потребують подальших досліджень, спрямованих на розробку загальної періодизації формування змісту шкільного курсу хімії, вивчення його особливостей із 60-х рр. XX ст. і до наших днів.

і положення дисертації відображено в таких публікаціях:

О.М. Зміст хімічної освіти в комплексних програмах основної ни (20-ті – початок 30-х рр. XX ст.) // Наука і сучасність: кових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ рагоманова, 2005. – Т. 52. – С. 29–36.

О.М. Хімія в середній школі України в другій половині XIX – X ст. // Біологія і хімія в школі. – 2006. – № 3. – С. 45–47.

О.М. Формування змісту шкільного курсу органічної хімії – 30-ті рр. XX ст.) // Біологія і хімія в школі. – 2007. – № 2. –

О.М. Особливості змісту підручників з хімії в українській школі // Наукові записки: Збірник наукових праць ого національного педагогічного університету. Серія: 2007. – № 2. – С. 76–82.

О.М. Реалізація змісту хімічних знань у шкільній навчальній Україні за комплексної системи навчання // Вісник го державного університету імені Івана Франка: Збірник ць. – Житомир, 2007. – Вип. 36. – С. 145–147.

О.М. Становлення систематичного курсу хімії в ній школі України (1932 р. – кінець 1940-х рр.) // Засоби га науково-дослідної роботи: Збірник наукових праць національного педагогічного університету імені ди. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2007. – Вип. 26. –

Основні

1. Донік С
школи Україн
Збірник наук
імені М.П. Др

2. Донік С
на початку XX

3. Донік С
(60-ті рр. XIX
С. 54–56.

4. Донік С
дорадянській
Тернопільськ
Педагогіка. –

5. Донік С
літературі в
Житомирсько
наукових пра

6. Донік С
загальноосвіт
навчальної
Харківського
Г.С. Сковород
С. 49–60.

7. Донік О.М. Навчальна література з хімії в основній школі України (20-ті – початок 30-х рр. XX ст.) // Біологія і хімія в школі. – 2008. – № 1. – С. 43–45.

8. Ярошенко О.Г., Донік О.М. Перехід до стабільного підручника з хімії в Українській РСР та його вдосконалення (1933–1959 рр.) // Педагогічні науки: Збірник наукових праць Херсонського державного університету. – Вип. 45. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С. 29–36. *Автору належить аналіз відображення змісту програм із хімії у шкільних підручниках.*

9. Донік О.М. Погляди М.М. Володкевича на викладання хімії в комерційному училищі (кінець XIX – початок XX ст.) // Матеріали 6-ої Всеукраїнської наукової конференції „Актуальні питання історії науки і техніки". – Полтава: Видання ДПААК, 2007. – С. 97–100.

10. Донік О.М. Навчання хімії в реальних і комерційних училищах України наприкінці XIX – на початку XX ст. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Хімічна освіта в контексті Болонського процесу: стан і перспективи". – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – С. 217–219.

11. Донік О.М. Досвід викладання хімії за комплексними програмами в основній школі України (20-ті – початок 30-х рр. XX ст.) // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Проблеми якості природничої педагогічної освіти". – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2006. – С. 100–102.

12. Донік О.М. Навчання хімії в Київському жіночому комерційному училищі Л.М. Володкевич на початку XX ст. // Педагогическая жизнь Крыма. – 2007. – № 10. – С. 5–6.

АНОТАЦІЇ

Донік О.М. Формування змісту шкільного курсу хімії в освітній системі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (хімія). – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2008.

На основі вивчення історико-педагогічної літератури, навчальних планів, програм із хімії, методичних інструкцій, матеріалів педагогічної преси здійснено системний аналіз формування змісту шкільного курсу хімії в Україні впродовж 60-х рр. XIX – початку 60-х рр. XX ст., на підставі якого виявлено чинники його розвитку.

У межах трьох періодів: I-й – 60-ті рр. XIX ст. – 1919 р., II-й – 1920-ті рр. – 1932 р., III-й – 1933 р. – початок 60-х рр. XX ст. визначено основні тенденції й особливості формування змісту шкільного курсу хімії – від

розрізнених відомостей про речовини і хімічні явища, які вивчалися учнями в курсі природознавства та фізики до утвердження як завершеного самостійного навчального предмета, в якому був накопичений достатній потенціал наукових і методичних знань, необхідних для базової підготовки учнів загальноосвітньої школи за стабільною програмою. На основі історико-педагогічного аналізу підручникотворення з хімії було з'ясовано провідну роль підручників і навчальних посібників у реалізації змісту шкільного курсу хімії у 60-х рр. XIX – на початку 60-х рр. XX ст. До наукового обігу введено маловідомі факти про діяльність українських методистів і педагогів С.І. Синегуба, М.М. Володкевича, Є.С. Хотинського, О.І. Астахова, С.Я. Раскіна, О.М. Руська, Г.М. Ніколаєвої щодо формування змісту шкільного курсу хімії.

Ключові слова: зміст шкільного курсу хімії, формування змісту хімії, програма з хімії, підручник із хімії, творчий спадок.

Доник Е.Н. Формирование содержания школьного курса химии в образовательной системе Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (химия). – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

На основе изучения историко-педагогической литературы, учебных планов, программ, методических инструкций, материалов педагогической прессы осуществлён системный анализ формирования школьного курса химии в Украине в течении 60-х гг. XIX – начала 60-х гг. XX в., на основе которого определены основные факторы его формирования. В диссертационном исследовании выделены такие основные периоды формирования содержания школьного курса химии:

• 60-е гг. XIX в. – 1919 г. – переход от изучения начальных сведений по химии как отдельного раздела курса физики и природоведения к самостоятельному учебному предмету в тех заведениях, где общеобразовательная подготовка совмещалась с профессиональной (коммерческие и реальные училища, кадетские корпуса).

• 20-е гг. XX в. – 1932 г. – существенное изменение содержания и методов преподавания химии, новые подходы к построению школьных программ в условиях существования комплексной системы обучения, отход от научной систематики в изучении химии, введение активных методов ее обучения, которые связывались с жизнью и производством.

• 1933 г. – начало 60-х гг. XX в. – переход к обучению химии по стабильным программам, в основу которых был положен принцип систематичности построения содержания; формирование курса химии как самостоятельного школьного учебного предмета с присущей ему логической завершённостью.

Доказано, что уже к 1919 г. в целом были определены подходы к формированию содержания курса химии в основной школе того времени, созданы научно обоснованные стабильные программы, в которых одновременно с накоплением конкретных представлений о веществах и явлениях важное значение придавалось теоретическим обобщениям при изучении химии. Среди новаторов, заложивших основы содержания курса химии в учебно-теоретических разработках, были и украинские педагоги Н.Н. Володкевич и С.И. Синегуб.

Анализ комплексных программ засвидетельствовал, что при такой системе изучения химии усиливалась связь учеников с производством и практической жизнью, расширялись возможности их самостоятельной работы, вводились активные методы обучения. В то же время химические знания не обеспечивались необходимым теоретическим материалом, что препятствовало надлежащему усвоению учебного материала, прочности и основательности химических знаний школьников.

Было доказано, что стабильные школьные программы по химии, введённые в 1933 г. в школах Украины, с их дальнейшим усовершенствованием достаточно чётко отображали как образовательно-воспитательные задания, так и само конкретное содержание учебного курса химии, устанавливали тесную связь конкретного и теоретического материала, предполагали при преподавании химии использование как демонстрационных опытов, так и практических занятий, которые знакомили учеников с научными основами химических производств того времени, устанавливали межпредметные связи, содействовали политехнической подготовке на основе научной систематики.

Сравнительный анализ учебников засвидетельствовал, что в Украине в последней трети XIX – в начале XX в. в общеобразовательных заведениях использовались учебники и пособия по химии, разные по своему содержанию, структуре и методическому аппарату, во многих из которых начальные понятия химии опирались на атомно-молекулярное учение, значительное внимание уделялось структурной теории.

В 20-х – начале 30-х гг. XX в. результатом поиска новых моделей учебника, дидактических и методических принципов построения такой учебной литературы стали рабочие книги. И хоть они и содействовали активизации познавательной деятельности учащихся, развитию практических навыков, но в то же время не обеспечивали систематичности знаний по основам химии. Особое место среди украинских авторов второй половины 20-х гг. – начала 30-х гг. XX в. занимает Е.С. Хотинский, который подготовил несколько учебников, издал множество брошюр.

Доказано, что с введением в 1933 г. стабильной школьной программы по химии кардинально изменился характер учебников, которые использовались в школе на протяжении длительного времени. С этого времени повышается роль учебников как основного средства обучения химии в школе, а их материал обрел

статус нормативного, обязательного для усвоения. Благодаря научно-методической разработке проблемы школьного учебника по химии широким кругом украинских ученых, методистов, учителей-практиков (А.И. Астахов, С.Я. Раскин, А.Н. Русько, Г.Н. Николаева и др.), его характерными чертами прежде всего становятся систематическое изложение сведений по химии, качественное повышение уровня изложения учебного материала с соблюдением принципа доступности.

Ключевые слова: содержание школьного курса химии, формирование содержания химии, программа по химии, учебник по химии, творческое наследие.

Donik O.M. Forming of Content of Chemistry Course in Educational System of Ukraine. – Manuscript.

Candidate's of Pedagogy thesis on specialization 13.00.02 – Teaching theory and methodology (chemistry). – M.P.Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2008.

Basing on study of historical and pedagogical literature, chemistry teaching plans and curricula, methodological instructions and pedagogical press materials the author makes a systematical analysis of forming of content of chemistry course in Ukraine during the 60s of the XIXth – beginning of the 60s of XXth centuries and on this ground shows factors of its development.

Within three separate periods the author defines main tendencies and peculiarities of forming of content of school chemistry course – from separate information about substances and chemical phenomena, which were studied by the pupils in the course of natural science and physics, till its approval as a complete independent subject, which had accumulated sufficient potential of scientific and methodological knowledge necessary for basic training of pupils of general education schools according to stable program: Ist – 60s of the XIX c. – 1919; IInd – 20s – 1932; IIIrd – 1933 – the beginning of the 60s of the XX c.

Due to historical and pedagogical analysis of making of chemistry manuals the author clears up the leading role of manuals and textbooks in realization of content of chemistry course in the 60s of the XIXth – the beginning of the 60s of the XXth cc. Little-known facts about activity of Ukrainian scientists and pedagogues S.I.Synehub, M.M. Volodkevych, Ye.S. Khotyns'kyi, O.I.Astakhov, S.Ya.Raskin, O.M.Rus'ko, H.M.Nikolaieva concerning forming of content of school chemistry course are introduced into scientific turnover.

Key words: content of school chemistry course, forming of content of chemistry, chemistry curriculum, chemistry manual, creative heritage.

Підписано до друку 07.05.2008 р. Формат 60x84/16
Ум.друк.арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0
Наклад 100 прим. Зам. 22. 2008 р. Безкоштовний
Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України